

*Шамрасва В.М.**

УКРАЇНА ТА США: ОСТАННІ ТЕНДЕНЦІЇ У МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИНАХ (2005-2008р.)

In the article basic directions of bilateral collaboration are analyzed between Ukraine and the USA. The done attempt to consider the results of intergovernmental co-operation for the last period in separate industries. Strategic for Ukraine directions of cooperation are separated with the USA on an international scene and in industry of reformation of the Ukrainian state.

Key words: foreign policy, national interests, intergovernmental collaboration, strategic partnership, the system of international relations, regional relations.

Актуальність. За останні роки у світі відбулося багато змін, як і у середині нашої держави. Після Помаранчевої революції багато аналітиків відзначили справжній прорив в українсько-американських відносинах. За останній період США підтримували Україну у її прагненнях інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. У 2005 році, за результатами візиту українського Президента до США було скасовано дію поправки Джексона-Веніка, яка раніше ускладнювала розвиток українсько-американських торговельних відносин. США активно підтримують Україну у проведенні переговорного процесу по приєднанню нашої держави до НАТО. Сьогодні у міждержавному економічному співробітництві вирішується завдання більш активного залучення в Україну американських інвестицій. У політичній сфері американські експерти-аналітики радять Україні зменшити кількість заяв на міжнародному рівні, а впроваджувати більше конкретних заходів особливо щодо проведення внутрішніх реформ, що значно покращить позиції України при її інтеграції до ЄС та НАТО. На їх думку Україна повинна визначити обмежену кількість стратегічно важливих завдань у своїй міжнародній політиці і докладати максимальні зусилля для їх досягнення.

Аналіз історіографії та джерельної бази. Основу дослідження складають офіційні документи, міжурядові угоди, промови провідних політиків України та Сполучених Штатів. Окремо слід підкреслити значення двох документів, які були підписані протягом 2008 року: Пріоритети українсько-американського співробітництва (Дорожня карта) від 1 квітня 2008 р. та Хартія Україна — США про стратегічне партнерство від 20 грудня 2008 р. [1-2].

Мета статті. Метою даної публікації є аналіз сучасного стану українсько-американських відносин, підведення підсумків чергового етапу їх розвитку та визначення стратегічно важливих галузей співробітництва.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні перед Україною стоїть ціла низка важливих зовнішньополітичних завдань, вирішення яких сприяло б покращенню іміджу нашої держави на світовій арені та реалізації її національних інтересів. Серед них особливе місце займають відносини з нашими стратегічними партнерами. Нажаль, відкидаючи політичні заяви, можна констатувати факт, що двосторонні стосунки лише з чотирма державами, а

* доцент кафедри європейської та євроатлантичної інтеграції і національної безпеки Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України

саме: Росією, США, Німеччиною і Польщею, реально наближаються до рівня стратегічного партнерства.

Аналізуючи відносини стратегічного партнерства, слід зазначити, що вони можливі лише між державами, чії національні інтереси здебільшого співпадають з основних міжнародних та регіональних проблем. До зовнішньополітичних інтересів України можуть бути віднесені наступні тези:

1) забезпечення сприятливих зовнішніх умов для динамічного соціально-політичного розвитку держави, утвердження її як повноправного суб'єкта європейського співтовариства та світової спільноти;

2) убезпечення від виникнення зовнішніх загроз через активну участь у створенні загальноєвропейської архітектури безпеки з поступовим входженням (як повноправного члена) до провідних безпекових євроатлантичних інституцій;

3) зміцнення відносин стратегічного партнерства з державами, які мають зацікавленість і можливість допомагати Україні у здійсненні нею пріоритетних стратегічних завдань, активно й ефективно лобіювати інтереси Києва у його стосунках зі світовою спільнотою;

4) підтримання дружніх, взаємовигідних стосунків з країнами-сусідами, утвердження держави як автономного регіонального партнера [3-4].

Міждержавне співробітництво з США завжди займало особливе місце у зовнішній політиці України. Це об'єктивно зумовлено роллю США у світі, а також спільними довгостроковими інтересами обох держав. У Дорожній карті, яка була підписана 1 квітня 2008 р. були визначені основні галузі співробітництва, які повністю відповідають означеним вище пріоритетам української зовнішньої політики.

Як стратегічні партнери, США та Україна, згідно з положеннями Дорожньої карти тісно співпрацюють з широкого спектру питань, які становлять взаємний інтерес. Ця співпраця заснована на спільних цінностях та взаємних інтересах, включаючи поширення економічної свободи та демократії, забезпечення безпеки, посилення верховенства права, сприяння інноваціям та технологічному розвитку, розвиток системи охорони здоров'я.

Першим напрямком співробітництва визначено поглиблення інтеграції України до європейських, євроатлантичних та глобальних інституцій. У цьому контексті Україна і надалі поглиблюватиме співробітництво з Північноатлантичним альянсом та проводитиме узгоджену інформаційну кампанію щодо НАТО, продовжуватиме надавати активну підтримку міжнародним операціям з підтримки миру, зокрема що стосується допомоги в рамках спільної операції Африканського союзу та ООН в Дарфурі. Зі свого боку Сполучені Штати й надалі підтримуватимуть прагнення України набути членства в НАТО [1].

Другим напрямком міждержавного співробітництва визначено посилення верховенства права в Україні, сприяння реформі правової системи, правоохоронних та безпекових структур, а також посилення заходів з боротьби з корупцією та торгівлею людьми. Україна і надалі втілюватиме законодавство у сфері судової реформи, впроваджуватиме реформи, спрямовані на боротьбу з корупцією, за підтримки «Порогової програми» корпорації «Виклик тисячоліття». Сполучені Штати запропонують інші програми допомоги, спрямовані на утвердження верховенства права, надаватимуть Україні технічну допомогу та сприяння в організації підготовки для українських суддів та фахівців у сфері боротьби з торгівлею людьми та посилення захисту свідків.

Третім пріоритетним напрямком українсько-американського співробітництва визначено покращення інвестиційного клімату України та сприяння тіснішій економічній та комерційній співпраці. У даній галузі з метою сприяння зростанню торгівлі та інвестицій Україна впровадить чітку систему реєстрації, ліцензування і митних процедур, зробить

прозорим механізмом реалізації прав власності та покращить адміністрування податків. США і Україна співпрацюватимуть у сфері розв'язання невирішених бізнесових проблем.

У сфері розбудови енергетичної безпеки України, покращення енергоефективності, диверсифікації джерел постачання, прозорості ринку Сполучені Штати та Україна погодилися інтенсифікувати енергетичний діалог, в тому числі в рамках Двосторонньої робочої групи з питань енергетичної безпеки, також визначено можливість започаткування тристороннього діалогу з енергетичних питань за участю України, Сполучених Штатів та Європейського Союзу.

США, разом з іншими донорами, через спільну з Урядом України Робочу групу надаватимуть допомогу в модернізації муніципальних опалювальних систем з метою збільшення їхньої енергоефективності й зменшення залежності від імпортованого газу.

Обидві сторони визнають важливість забезпечення регіональної та глобальної міжнародної безпеки і тому окремий підрозділ Дорожньої карти присвячено інтенсифікації роботи у напрямку сприяння реалізації завдань у сфері нерозповсюдження ЗМЗ, контролю над озброєннями і роззброєння.

Сполучені Штати та Україна розвивають співробітництво з метою змістовного наповнення ініціативи «Групи Восьми» «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення» і «Глобальної ініціативи у боротьбі з ядерним тероризмом», сторони продовжують співпрацю зі зменшення біологічної загрози шляхом зміцнення біологічної безпеки і покращення системи нагляду за захворюваннями; проводять активні консультації з метою успішного завершення процесу знищення надлишкових озброєнь та боєприпасів у відповідності до проекту Трастового фонду ПЗМ НАТО; продовжують діяльність у сфері належного екологічного зберігання і знищення твердого ракетного палива для двигунів РС-22 технічно та фінансово виправданим способом. Частка США у покритті фінансових витрат визначена у листі Міністра оборони США Р.Гейтса на ім'я Віце-Прем'єра А.Клюєва від 3 квітня 2007 року [1].

Крім цього у рамках українсько-американського міждержавного співробітництва виокремлено наступні галузі: продовження реформ в оборонній та військовій сферах в Україні; розгляд нових сфер співпраці в галузях високих технологій, космічної і протиракетної оборони; продовження співпраці щодо розв'язання Придністровського та інших регіональних конфліктів, а також щодо заохочення поширення демократії в Білорусі; розвиток регіональних організацій; посилення двосторонньої співпраці шляхом обмінів та візитів; вшанування пам'яті Голодомору в Україні 1932-33 років; боротьба з ВІЛ/СНІДом та туберкульозом.

Україна зацікавлена у тому, щоб за підтримки США ефективно реалізувати заходи, спрямовані на зміцнення безпеки та стабільності довкола України, розширити її участь у міжнародних організаціях, укріпити засади демократії, громадянського суспільства, розширити економічні можливості.

Визначені галузі співробітництва не були новими для українсько-американського співробітництва. Так приймаючи участь у боротьбі з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю, іншими новітніми загрозами безпеці Україна здійснила важливі кроки у контексті політики нерозповсюдження зброї масового знищення, зокрема, у вересні 2005 р. із США підписано Угоду про співпрацю у сфері зменшення загрози від біологічної зброї.

У контексті зміцнення безпеки у Чорноморському та Чорноморсько-Каспійському регіоні прикладом конкретних ініціатив України є запропонований Президентом України План Придністровського врегулювання, який отримав схвальну оцінку усіх причетних сторін і міжнародної спільноти (ОБСЄ, ЄС, США).

Україна при реалізації своєї внутрішньої та зовнішньої політики прагне сприяти укріпленню демократії у регіоні і стати прикладом успішних демократичних перетворень

розраховуючи на підтримку США у розбудові регіональних інституцій та ініціатив, таких як ГУАМ і Спільнота Демократичного Вибору.

Підтримка України у міжнародних організаціях з боку Сполучених Штатів, як світового лідера має велике значення для нашої молоді держави. Насамперед це стосується впливу США у таких організаціях, як СОТ, НАТО, МВФ тощо. Україна високо цінує й можливості США бути ефективним посередником у вирішенні суперечливих питань у відносинах з іншими країнами світу.

На сьогодні США є найбільшим донором технічної допомоги Україні. Зокрема із 5,8 млрд. доларів, які Україна отримала як технічну допомогу, близько 3 млрд. припадають на США. У 2005 р. в Україні впроваджувалося 78 проєктів американської технічної допомоги. Україна зацікавлена у широкому залученні американського бізнесу до розробки на власній території нових нафтогазових родовищ, формуванні нових маршрутів транспортування енергоносіїв і розбудови енергетичної інфраструктури країни. Не менш важливе значення має участь американської сторони у проєктах з освоєння енергозберігаючих технологій та альтернативних видів енергії.

Потрібно активізувати потенціал двосторонніх відносин між Україною і США у площині практичних домовленостей і конкретних справ. Важливим кроком на цьому шляху стала квітнева (2005 р.) зустріч президентів України та США і підписання спільної заяви «Порядок денний нового століття для українсько-американського стратегічного партнерства».

Важливим аспектом відносин України і США має бути комунікація між виробничими, фінансовими, комерційними, інформаційними структурами та між громадянами обох країн. Україна готова взаємодіяти у рамках широкого спектра програм, насамперед тих, що заохочують співпрацю між недержавними організаціями обох країн у сфері освіти, місцевого самоврядування, розвитку незалежних ЗМІ, вдосконалення управління, охорони здоров'я та довкілля тощо. Заради цього Україна скасувала візи для громадян США і сподівається на відповідні кроки з лібералізації візового режиму для українських громадян з боку американської сторони. Складаються сприятливі умови для активізації наших контактів з українською діаспорою США.

На останньому періоді свого президентства Дж.Буш доклав багато зусиль до активізації співробітництва з Україною. Ці кроки пояснюються визнанням важливої ролі нашої держави у розбудові регіональної системи безпеки, важливістю підтримання інтеграційних устремлінь України в контексті американських зовнішньополітичних інтересів на європейському континенті.

Наступним кроком після підписання Дорожньої карти стали переговори про підготовку та підписання Хартії про стратегічне партнерство. Документ було підписано у Вашингтоні на зустрічі Міністра закордонних справ Володимира Огризка з держсекретарем Кондолізою Райс [2]. У документі було визначено провідні галузі українсько-американського співробітництва та підтверджено заяви американської сторони про підтримку України в її прагненні приєднатися до Північноатлантичного альянсу.

За своєю сутністю Хартія Україна-США про стратегічне партнерство є лише заявою про наміри та не має прямої юридичної сили. Не дивлячись на це документ має надзвичайне значення бо визначає сфери співробітництва між Вашингтоном і Києвом та підтверджує прихильність США до інтеграційних устремлінь української сторони.

Хартія про стратегічне партнерство розкриває широке коло сфер співробітництва у різних галузях, включаючи економічний розвиток та оборону, і містить гарантії Сполучених Штатів щодо підсилення навчання та спорядження української армії через програми НАТО.

Надаючи підтримку Україні, як стратегічному партнеру, та підтримуючи її у справі виведення Чорноморського флоту РФ з Криму, США запропонували відкрити там своє дипломатичне представництво з метою сприяння економічному розвитку Криму і мінімізації негативних наслідків такого кроку для регіональної інфраструктури.

Даний документ підтверджує безперервність відносин США та України і прагнення активізувати їх розвиток і поглиблення. У першому розділі Хартії підтверджується незалежність, суверенітет та територіальна цілісність сторін, непорушність кордонів. Ці принципи визнані як фундаментальні в українсько-американських відносинах. Документ підтверджує гарантії безпеки, які були зафіксовані у тристоронній заяві президентів України, США та Російської Федерації від 14 січня 1994 року, а також Будапештському меморандумі про гарантії безпеки від 5 грудня 1994 року у зв'язку з приєднанням України до договору про нерозповсюдження ядерної зброї [2].

Другий розділ Хартії, присвячено сфері оборони та безпеки. Він проголошує, що сторони зацікавлені у сильній, незалежній та демократичній Україні. Поглиблення її інтеграції до європейських структур є взаємним пріоритетом. У цьому ж розділі підкреслюється, що Україна буде членом Північноатлантичного альянсу. Сторони проголосили прагнення до поглиблення співробітництва України та Сполучених Штатів у питаннях оборони та безпеки для попередження глобальних загроз стабільності у світі, що повністю відповідає інтересам сторін та регіону в цілому. Визнаючи зростаючу загрозу розповсюдження зброї масового знищення, Україна і Сполучені Штати Америки зобов'язалися проводити боротьбу з розповсюдженням зброї масового знищення та небезпечних технологій шляхом дотримання міжнародних стандартів нерозповсюдження та ефективної реалізації і посилення режиму експортного контролю.

У третьому розділі підкреслюється, що Україна та США мають наміри розширити співробітництво з метою сприяння створенню робочих місць, економічному зростанню, підтримки реформ та лібералізації економіки, розвитку сприятливого для торгівлі та інвестицій бізнес-клімату і удосконалення доступу на ринки товарів та послуг. У цьому напрямку Україна і Сполучені Штати Америки домовилися запровадити кілька ініціатив. Сторони провели перше засідання Ради з питань торгівлі й інвестицій Україна-США 2 жовтня 2008 року в м. Київ. США продовжують підтримувати кроки України по виконанню зобов'язань в рамках СОТ, зусилля щодо посилення захисту інвесторів. Інші напрями, де планується активізувати спільні дії, включають розширення доступу до ринку, розв'язання невирішених суперечок та сприяння захисту прав інтелектуальної власності.

На розвиток Дорожньої карти пріоритетів українсько-американського співробітництва Україна та США започаткували діяльність двосторонньої групи з питань енергетики. У відповідності до Декларації Саміту США-ЄС від 10 червня 2008 року сторони мають намір поглибити тристоронній діалог з Європейським Союзом щодо посиленої енергетичної безпеки. Важливим напрямком економічних відносин визнано і співпрацю у сфері партнерства між державними і приватними секторами в регіонах України, спрямованого на підтримку малого та середнього бізнесу.

Четвертий розділ Хартії присвячено гуманітарним питанням і проблемі зміцнення демократії. У цьому контексті Україна та США активізують співпрацю для зміцнення судової системи, підвищення професіоналізму, відкритості та незалежності разом з покращенням правової освіти та доступу до правосуддя для усіх українців; шляхом покращення взаємодії правоохоронних органів і судової влади планують протидіяти спільним транснаціональним кримінальним загрозам – тероризму, організованій злочинності, торгівлі людьми та контрабанді наркотичних засобів, відмиванню грошей та кіберзлочинності.

США мають наміри надавати подальшу технічну допомогу Україні для підтримання зусиль українських органів виконавчої та судової влади у боротьбі з торгівлею людьми, включаючи посилення системи захисту свідків; підтримують збільшення допомоги на здійснення демократичних перетворень та ефективного державного управління з метою продовження Україною політичного прогресу та відданості демократичному розвитку.

Останній, п'ятий розділ Хартії присвячено заходам з активізації контактів між людьми та культурних обмінів. У подальшому сторони мають намір і надалі сприяти культурним та соціальним обмінам та діяльності в рамках таких ініціатив, як Програма Фулбрайта, Програма обмінів для майбутніх лідерів (FLEX), студентські обміни (UGRAD), Науково-практична програма з питань законодавства (LEAP), Програма відвідання для міжнародних лідерів, Програма з викладання та вивчення англійської мови, Програма «Відкритий світ».

Закріплення таких пріоритетних напрямків співробітництва у українсько-американських відносинах чека на своє практичне наповнення.

Таким чином, зовнішня політика українського керівництва з метою посилення ролі країни у глобальній та регіональній системах міжнародних відносин має спрямовуватися за такими напрямками: розбудова та повноцінне використання усіх переваг двосторонніх контактів з основними партнерами (США, Росія, Польща, Чеська Республіка, Литва та ін.); активізація міждержавної взаємодії з іншими країнами в межах існуючих та нових міжнародних і регіональних організацій. За тими самими напрямками Україні необхідно і розбудувати взаємовигідне співробітництво зі Сполученими Штатами.

У напрямку розбудови євроінтеграційної політики Україна досягла з США повного розуміння сторін, і на сьогодні є офіційно закріпленою підтримка з боку американської адміністрації повноправного членства у Північноатлантичному альянсі. Що стосується діяльності в рамках регіональних міжнародних організацій, слід підкреслити - до найважливіших досягнень організації ГУАМ за останній період можна віднести активізацію контактів ГУАМ–США в рамках Віртуального Центру по боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів, Програму підтримки транспорту та торгівлі, формування Другої Рамкової Програми співробітництва ГУАМ–США.

Важливою для побудови простору безпеки і стабільності на європейському континенті є проблема розміщення тут американських ПРО. Для України питання розміщення елементів ПРО в Європі існує не у військовій, а у політичній площині [5]. По-перше, національним інтересам України відповідають партнерські стосунки між РФ та США. По-друге, через загострення ситуації Росія денонсувала угоду з Україною щодо використання її радіолокаційних станцій у власній системі раннього попередження про ракетний напад (СПРН). Сьогодні РЛС залишились без фінансування і, ймовірно, в майбутньому можуть бути просто закриті та демонтовані. Україна має активно шукати нові шляхи співробітництва з НАТО і США, однією з форм якого може стати залучення України до розробки нової європейської системи протиракетної оборони. Рішення про створення спільної із США архітектури ПРО, здатної захистити Європу від ракет середньої та меншої дальності, прийнято на Бухарестському саміті НАТО. У цьому ракурсі Україна може запропонувати використання своїх РЛС в Мукачевому та Севастополі в якості елементів загальноєвропейської системи інформаційного забезпечення[6].

З огляду на подальше загострення світової фінансової кризи та проблему диверсифікації джерел енергопостачання, надзвичайної ваги для України набуває розбудова співробітництва з країнами Близького Сходу. Важливе значення у створенні сприятливих політичних умов для реалізації економічних інтересів України на Близькому і Середньому Сході, передусім у енергетичній сфері, має активна участь України у миротворчих опе-

раціях ООН та НАТО в регіоні. Під час роботи Бухарестського саміту НАТО (1–4.04.2008 р.) президент США Дж. Буш зазначив, що разом з військовослужбовцями 14 країн НАТО, українські військові спеціалісти беруть участь у Тренувальній місії НАТО в Іраку [7]. У 2008 р. Україна розширювала свою миротворчу діяльність в Іраку. В Указі Президента України №337/2008 «Про направлення миротворчого персоналу для участі України у Місії Організації Об'єднаних Націй з надання допомоги Республіці Ірак» від 11.04.2008 р. визнано доцільною участь України у Місії Організації Об'єднаних Націй з надання допомоги Іраку і йдеться про направлення миротворчого персоналу військовослужбовців та працівників Збройних Сил України загальною чисельністю до 15 осіб для участі України у Місії ООН з надання допомоги Іраку [8]. При цьому зазначається, що розвиток довгострокового співробітництва України з Іраком сприятиме зміцненню міжнародного миру і безпеки та відповідатиме національним інтересам держави.

З урахуванням того значення, яке сьогодні надається Близькосхідному регіону у стратегічних планах трансатлантичної спільноти, близькосхідний напрям координації дій та співпраці України із США, ЄС та НАТО має розглядатися як один із найбільш перспективних та пріоритетних у реалізації Україною стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції.

Висновки. Головним здобутком в українсько-американських відносинах на кінець 2008 – початок 2009 років стало юридичне закріплення рівня стратегічного партнерства у міждержавних відносинах. Протягом минулого року було підписано Дорожню карту пріоритетів українсько-американського співробітництва, Хартію Україна-США про стратегічне партнерство; вжито ефективних заходів щодо послідовної підтримки США євроатлантичних устремлінь України; започатковано роботу Ради з питань торгівлі та інвестицій; підписано угоду про співробітництво в торговельно-економічній та інвестиційній сферах.

Важливими завданнями на майбутнє є: забезпечення практичної реалізації Дорожньої карти пріоритетів українсько-американського співробітництва та Хартії Україна-США про стратегічне партнерство.

Практичному наповненню українсько-американських відносин буде сприяти і створення дієвого механізму підтримання позитивного іміджу України на міжнародній арені, який би включав у себе: розробку реальної стратегії позиціонування України за кордоном; забезпечення координації інформаційної діяльності центральних органів виконавчої влади у сфері формування позитивного іміджу нашої країни на міжнародній арені; активне використання потенціалу закордонного українства з метою піднесення позитивного іміджу України за кордоном, а також просування українських ініціатив на міжнародній арені.

Головними пріоритетами України в розбудові українсько-американських відносин на 2009 рік мають стати: налагодження співпраці з новою Адміністрацією США з подальшого поглиблення стратегічного партнерства та узгодження перспективного графіку двосторонніх візитів; подальша імплементація положення Дорожньої карти українсько-американського співробітництва, підписаної 1 квітня 2008 р.; забезпечення практичної реалізації положень Хартії Україна-США про стратегічне партнерство, підписаної 19 грудня 2008 р.; активна співпраця в межах Міжвідомчої координаційної групи.

Література

1. Пріоритети українсько-американського співробітництва (Дорожня карта) // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/11920.htm>
2. Харгія Україна — США про стратегічне партнерство // http://uk.wikisource.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%E2%80%94%D0%A1%D0%A8%D0%90
3. Закон України «Об основах национальной безопасности Украины» // Відомості Верховної Ради України. – К., 2003. - № 39.
4. Закон України «Про основні напрями зовнішньої політики України» // Голос України. – 1993. – 24 липня.
5. Кавкасидзе Георгій. Итоги Бухарестского саммита // <http://www.apsny.ge/analytcs/1207877326.php>.
6. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно–політичного та соціально–економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – 744 с.
7. President Bush Visits Bucharest, Romania, Discusses NATO. National Bank of Savings. Bucharest, Romania, April 2, 2008 // <http://www.whitehouse.gov/new/releases/2008/04/print/20080402-2.html>
8. Про направлення миротворчого персоналу для участі України у Місії Організації Об'єднаних Націй з надання допомоги Республіці Ірак: Указ Президента України №337/2008 від 11.04.2008 р. // <http://www.president.gov.ua/documents/7729.html>.